

Debat

Københavnerskolen set fra Odense

Sebastian Olden-Jørgensen

Fortid og Nutid, marts 2006, s. 43-47.

Jeppe Nevers: Kildekritikkens begrebshistorie. En undersøgelse af historiefagets metodelære. Syddansk Universitetsforlag 2005, 259 s., 249 kr.

Sebastian Olden-Jørgensen, f. 1964, ph.d., adjunkt ved SAXO-Instituttet, Københavns Universitet.

Hvad skal historiefaget dog stille op med kildekritikken? Jeppe Nevers' svar i hans bearbejdede odenseanske prisopgave er klart: Der må "én gang for alle gøres op med den forestilling, at kildekritikken primært er et begrebsapparat, der refererer til metodiske principper, som dansk historievidenskab har bygget sin empiriske praksis på basis af" (s. 198). Eller med andre ord: Kildekritikken dur ikke, hverken i teori eller praksis. Det efterlader selvfølgelig det store spørgsmål, hvorfor i alverden der så er skrevet så meget om kildekritik og undervist så meget i den. Nevers' korte svar på dette spørgsmål er, "at kildekritikken aldrig var blevet en »sag« i dansk faghistorie, hvis det ikke var fordi, faget skulle være en videnskab i empirisk forstand, og den var aldrig forblevet en »sag«, hvis det ikke havde været for først et meget lille miljø og siden det særlige spil, som fandt sted København og Århus imellem" (s. 215). Også dette kan oversættes til mere jævnt dansk: Kildekritikken var aldrig blevet en stor

ting, hvis ikke Erslev havde haft behov for at etablere sig som videnskabeligt skoledannende, og den var for længst gået i graven, hvis ikke der i København havde raset et slagsmål om hvem, der skulle være Erslevs sande arvtager, og hvis ikke Århus-historikerne siden havde haft behov for at profilere sig med den funktionelle kildesyn.

Man kan således ikke anklage Nevers for manglende mod eller klarhed, når det gælder de bærende teser og fagpolitiske standpunkter. Noget lignende gælder hans metodisk-teoretiske apparat, der trækker på tysk begrebshistorie i Reinhart Kosellecks aftapning suppleret med angelsaksisk begrebsretorik à la Quentin Skinner og mindre doser diskursanalyse. Disse teorier og metoder introduceres i et særligt kapitel og anvendes med stor konsekvens og et højt selvrefleksivt niveau. En anden positiv egenskab ved bogen er dens forsøg på at anskue verden fra Odense, dvs. anlægge en kritisk og ofte velgørende ironisk distance til de respektive århusianske

og københavnske traditioner med tilhørende identitetsskabende "store fortællinger". Det må dog fra københavnsk hold bemærkes, at Nevers af forståelige grunde, som bl.a. har at gøre med hans personlige kontakt til nu afdøde metodenestor i Århus, Jens Chr. Manniche, har noget bedre fat om Århus-traditionen end om den tilsvarende københavnske.

Som man måske kan gætte sig til af de ovenfor anførte konklusioner, har store dele af bogen karakter af en *kritik* af kildekritikken. Det sker i tre skridt. Først gennemføres en begrebshistorisk analyse af levnsbegrebet, som spores fra dets første opståen og tyske rødder til dets "funktionalisering" i 1960'erne. Analysen afsluttes med den sproglige vendings opgør med kildekritikken, som Nevers i øvrigt selv forholder sig kritisk til. Næste store kapitel skifter fra den tætte kronologiske analyse af et enkelt begreb, in casu levnet, og stiller i stedet skarpt på tre afgørende etaper i den kildekritiske terminologis historie som helhed: etableringen omkring 1900 (dvs. Erslev), funktionaliseringen i 1960'erne og 70'erne (i høj grad H.P. Clausen) og feltets opbrud i det seneste årti (bl. a. Dorthe Gert Simonsen). Disse to kapitler rummer mange gode oplysninger og fine iagttagelser, der sammenfatter, supplerer og viderefører den eksisterende historiografiske og metodiske litteratur. Konklusionen bliver i begge afsnit den samme: Kildekritikken holder ikke. Den er logisk inkonsistent, og den leverer ikke den vare, den angiveligt lover. Og så er den i øvrigt alt for belastet af et forældet positivistisk videnskabssyn.

Forklaringen på, at kildekritikken alligevel ikke alene har overlevet, men også udviklet sig, giver Nevers i det tredje hovedafsnit, hvis konklusion ovenfor er refereret i yderste korthed, men som her skal gentages: Kildekritikken har primært fungeret som retorisk våben i

de kultur-, videnskabs- og fagpolitiske kampe fra Erslev til i dag. Sideløbende og sammenhængende hermed har kildekritikken været en undervisningsbaseret socialiserings- og disciplineringsinstans.

På denne baggrund forstår man godt Nevers' i grunden fuldstændig negative konklusion: Den kildekritiske terminologi "er en blindgyde for en teoretisering af den historiske erkendelse" (s. 219). I stedet hylder han en "flerstrengt historieforskning", der arbejder tværfagligt, og hvor de forskellige miljøer, de enkelte historikere, hver eneste bog selv påtager sig ansvaret for at fremlægge og dokumentere den bærende metodisk-teoretiske refleksion (s. 220-21).

Sidstnævnte opfordring er det svært at være uenig i, men jeg kan ikke følge Nevers i konklusionen om, at kildekritikken som sådan er en blindgyde. Jeg vil derfor tillade mig at bruge resten af denne anmeldelse på ganske kort at reflektere over, hvorfor jeg også efter endt læsning fortsat vil tillade mig at være uenig.

På sine givne forudsætninger er Nevers' analyse svær at modsige, og det er evident, at kildekritikken med fordel kan underkastes den begrebshistoriske, diskursanalytiske og retoriske analyse, som han gennemfører. Analysen fungerer, fordi kildekritikkens historie *også* handler om retorisk strategi og videnskabspolitik. Det har man også kunnet læse sig til hos Jens Chr. Manniche (*Den radikale Historikertradition*, 1981), og det er for nyligt blevet gentaget fra videnskabsteoretisk og politisk helt modsat hold af Jon Gissel (*Den indtrængende Forstaaelse. Johannes Steenstrups historiesyn*, 2003). Ethvert metodisk valg er imidlertid samtidig et fravalg, og det valgte fokus på kildekritikkens begrebshistorie og karakter af retorisk strategi har derfor som naturlig konsekvens, at

Nevers helt bevidst og konsekvent har ladet kildekritikken som faglig praksis ligge. Hans emne er et andet, og det er helt legitimt.

Dette valg og fravalg har imidlertid betydning for rækkevidden af analysen og dermed også for de fagpolitiske konklusioner. Groft sagt kan man sige, at Nevers vejer kildekritikken på den videnskabsteoretiske guldvægt og finder den for let. End ikke de teoretisk velklædte århusianere finder i sidste instans nåde for hans krav om, at deres definitioner skal leve op til strengere logik (f.eks. s. 89-99). Det er imidlertid et godt spørgsmål, om metodisk-teoretiske begrebers værdi på den måde står og falder *alene* med deres filosofiske stringens. Mange historikere vil mene, at det er begrebernes praktiske anvendelighed og frugtbarhed, der må være afgørende. Dertil kommer, at hvis man som jeg opfatter vort fags metodisk-teoretiske tradition inklusive det kildekritiske begrebsapparat som et refleksionsniveau, der forudsætter praksis, relaterer sig til praksis og skal bidrage til at kritisere, stimulere og forbedre praksis, så kan kravet om absolut filosofisk stringens per definition ikke være altafgørende. Fagets praksis må også tælle med ved en vurdering.

Ud over anklagen for manglende logisk stringens synes dog også et andet moment at være afgørende for Nevers' hårde dom over kildekritikken. Det er den positivistiske dødvægt, han mener kildekritikken er behæftet med. Uanset hvordan vi vrider og vender os, så vil ifølge Nevers den slemme positivistiske nisse altid flytte med, så længe vi fortsætter med at tale om levn og beretning, primære og sekundære kilder etc. Vi må altså bryde med de traditionelle begreber, hvis vi vil gøre os håb om at frigøre os fra den positivistiske arvesynd. Også på dette punkt finder jeg Nevers alt for kategorisk, for er positivismen virkelig

den eneste videnskabsteoretiske position, der kan forbindes med kildekritikken? Nevers er selv inde på, at kildekritikken og dens begrebsapparat har filologiske rødder tilbage før positivismen, og at Erslev således ikke startede på bar bund, da han systematiserede kildekritikken og byggede den ind i et klassisk positivistisk videnskabssyn (nøglebegreb: kildekritikken som teknikken ved indirekte iagttagelse). Men stopper historien her? Ifølge Nevers burde den gøre det, og alt, hvad der teoretisk er sket for kildekritikken siden Erslev, fremstår derfor som kunstigt åndedræt og hjertemassage i en situation, hvor eutansi ville være det rigtige svar. Doktoren med morfinsprøjten har dog ladet vente på sig og dukker ifølge Nevers først op i de seneste år i skikkelse af den sproglige vendings profeter.

Kunne man ikke med lige så stor ret fortælle en noget anden historie? Nevers' historie er som nævnt en tragedie i tre akter, hvor helten dør til sidst: det kildekritiske begrebsapparats etablering omkring år 1900 (Erslev), dets funktionalisering omkring år 1970 (H.P. Clausen) og dets sammenbrud omkring år 2000 (den sproglige vending). Hvad med en alternativ treakter med et mere "komisk" plot (for at tale med Hayden White)? Første akt ville da være den filologisk inspirerede historistiske (kilde)kritik ved midten af 1800-tallet. Andet akt ville være identisk med Nevers' andet akt, nemlig den positivistiske fase omkring 1900. Tredje akt ville derefter udspille sig i to scener med den fælles overskrift: funktionalisering og hermeneutik. "Funktionalisering" er her kodeord for den grundlæggende indsigt, at historisk forskning ikke begynder med kilderne, men med spørgsmålet, hypotesen, problemstillingen. Hvad der er kilder, og hvor gode kilderne er, afgøres af spørgsmålet: Kilden er en funktion af problemstillingen. Kil-

dekritikkens funktionalisering er altså i filosofisk forstand en "kopernikansk revolution", fordi den installerer forskeren og hans eller hendes spørgsmål, metode og teori som udgangspunktet i stedet for kilden med dens materielle og tekniske problemer.

Sådan som jeg ser det, foregår denne kopernikanske revolution parallelt i Århus og i København. I Århus ledsages den af og formuleres i et videnskabsteoretisk sprog med påvirkning fra Popper og den hypotetisk-deduktive metode (nøglebegreb: falsifikation), mens man i København mere benyttede sig af et fænomenologisk-hermeneutisk inspireret sprog. Dette gælder selvfølgelig ikke Skyum-Nielsen, men jeg kan oplyse, at Jens Henrik Tiemroth for nylig har fremdraget sine private notater fra sine første metodetimer med Aksel E. Christensen i september 1964. Ifølge disse notater stillede Christensen spørgsmålet: "Hvor begynder historie?" og besvarede det ved at modstille "positivismen" omkring 1900 eksemplificeret ved Erik Arup med en "moderne" praksis. Ordret hedder det i notaterne: "Kildeforskning noget sekundært. Som udgangspunkt for forskning er nok nu en problemstilling". Ordet "funktionel" optræder ikke i notaterne, men det grundlæggende mentale skift er gennemført.

Sagt på en anden måde: For Nevers er det positivistiske element i kildekritikken ikke et traditionslag blandt flere andre (f.eks. filologiske, popperske og hermeneutiske), men slet og ret konstituerende for kildekritikkens væsen. Derfor står kildekritikken for ham ikke til at redde, fordi positivismen ikke står til at redde. Jeg ser derimod kildekritikken som en levende tradition med rødder bag om positivismen og et potentiale for fornyelse og udvikling f.eks. ved at blive kombineret med et hermeneutisk videnskabssyn. Det er det, jeg har for-

søgt i *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik* (2001).

Selv om Nevers kender *Til kilderne!* og henviser til den flere steder, indgår den ikke i hans analyse som det, den er tænkt som og fungerer som: nemlig som en opdateret fremstilling af den københavnske tradition for kildekritik. Denne tradition er i *Til kilderne!* præsenteret inden for rammerne af et klart hermeneutisk videnskabssyn, og måske vil en og anden finde det overdrevent på den måde at ophøje hermeneutikken til københavnsk ortodoksi. Det er den selvfølgelig heller ikke i streng forstand – historikere er jo individualister frem for alt – men jeg vil gerne fremføre et argument for, at hermeneutikken i *Til kilderne!* faktisk afspejler en faglig tradition og ikke blot et individuelt standpunkt. Da Kai Hørby og Hans Vammen i 1987 forsynede tiende oplag af anden udgave af Erslevs *Historisk Teknik* (1926-udgaven) med et efterskrift, dvælede de med forkærlighed ved Erslevs "hermeneutiske indsigter" og hævdede, at "Erslev så ... sig selv som en parthaver i en humanistisk-hermeneutisk tradition". Det positivistiske i *Historisk Teknik* så de derimod som "til udvortes brug og ... et værn mod angreb på historiefaget for svigtende videnskabelighed". Der er nok ikke megen tvivl om, at Hørby og Vammen ved denne lejlighed betonedes Erslevs hermeneutiske side langt mere, end rimeligt er (jf. bidragene om Erslev og kildekritikken af Dorthe Gert Simonsen og mig selv i *Historisk Tidsskrift* 2001). Netop den urimelige ensidighed i at fremstille Erslev som skabshermeneutiker er imidlertid et stærkt vidnesbyrd om Hørby's og Vammens ønske om at understrege det hermeneutisk-humanistiske element i faget i almindelighed og i kildekritikken i særdeleshed. På sin egen og for Kai Hørby typisk underspilende måde er dette efterskrift nok det

nærmeste, man kommer et teoretisk manifest om den københavnske kildekritik.

Men hvorfor har Nevers så ikke taget den københavnske hermeneutiske tradition alvorligt? Hvorfor er den ligesom blevet usynlig i hans bog? Svaret er nok hans filosofiske stringens, for i hans optik er hermeneutik og metode nemlig uforenelige størrelser (s. 210). Her må det imidlertid være tilladt at komme med en indsigelse. Nevers' hjemmelsmand for uforeneligheden af metode og hermeneutik er den nyligt afdøde hermeneutiske patriark Hans-Georg Gadamer. Han stod overordentlig kritisk over for metode, og det lille ord "og" i hans hovedværk *Wahrheit und Methode* (1960) markerer ikke en sideordning, endsige en samordning, men en til modsætning grænsende spænding. Den hermeneutiske tradition er imidlertid mere end Gadamer, og hos teoretikere som Emilio Betti, E.D. Hirsch og Paul Ricoeur finder man ikke denne antagonisme mellem metode og hermeneutik.

Resultatet af, at Nevers på den måde har skrevet hermeneutikken ud af kildekritikkens begrebshistorie, bliver,

at den københavnske tradition i hans fremstilling slutter i 1970'erne med Karsten Thorborgs *Arbejdspapirer til historisk metode* og Niels Skyum-Nielsens "Film-Erslev". Derefter er det blot stilhed før stormen, dvs. før kildekritikkens sammenbrud i form af Mads Mordhorsts og Dorthe Gert Simonsens ikonoklastiske ph.d.-afhandlinger fra de seneste år. Havde Nevers ikke haft et så snævert begreb om hermeneutik, og havde han været mere opmærksom på sammenhængen af hermeneutik og kildekritik i den københavnske tradition, så ville hans historie om kildekritikkens begrebshistorie måske ikke med samme følgerigtighed være endt i "en blindgyde".

Afslutningsvis om formalia: Bogen er skrevet på et klart, skønt ofte lidt tungt dansk og som antydte mange steder med en stille, forfriskende humor. Johannes Steenstrups historiografiske forfatter-skab bliver lidt stedmoderligt behandlet, men en fyldigere analyse ville ikke have røkket ved Nevers resultater. Det ville dog afgjort have forøget bogens brugsværdi, hvis den var blevet forsynet med et navneregister.